

BİBLİYOGRAFYA :

Mahir İz'in MÜ İlahiyat Fakültesi'ndeki dosyası; Mâhir İz, *Yılların İzi*, İstanbul 1975, tür.yer.; a.mlf., *Tasavvuf* (nşr. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul 1997, s. 252-255; Mustafa Özdamar, *Mahir İz Hoca*, İstanbul 1994; "Büyük Bir İnsanı Daha Kaybetmemiz Üzerine: Mahir İz Hocamız", *Tohum*, sy. 85, İstanbul 1974, s. 5-7; Mehmed Çavuşoğlu, "Hocam Mâhir Bey İçin", a.e., sy. 86 (1975), s. 8-13; Veli Ertan, "Mahir İz Hocamızı Anarken", a.e., sy. 86 (1975), s. 28-29; Uğur Derman, "Mâhir Hoca'dan İzler", *KAM*, IV/1 (1975), s. 15-26; Osman Öztürk, "İslâmî Edebiyatın Unutulmaz Üstadı Mahir İz Hoca (1895-1974)", *İslâmî Edebiyat*, sy. 2, İstanbul 1988, s. 41-43; M. Ertuğrul Düzdağ, "Hocam Mâhir İz Bey ve Hatıralarım", *Zaman*, 24-30 Ağustos 1994.

MUSTAFA UZUN

İZÂFET

(الإضافة)

Zihnî bir faaliyette
iki veya daha çok tasavvur arasında
kurulan bağlantı,
bir başka şeyle bağlantılı olarak
kavranan şey;
Aristoculuk ve İslâm felsefesinde
on kategoriden dördüncüsü
(bk. MAKÛLÂT).

el-İZÂH

(الإيضاح)

Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm*'unun
belâgatla ilgili bölümünün
ihtisarı olarak Hatîb el-Kazvîni
(ö. 739/1338)
tarafından kaleme alınan
et-Telhîş üzerine
yine kendisinin yazdığı
şerh mahiyetindeki eseri
(bk. KAZVÎNÎ, Hatîb; MİFTÂHU'L-ULÛM).

el-İZÂH

(الإيضاح)

Enderâbî'nin
(ö. 470/1077)

Kur'an ilimlerine ve kıraate dair eseri.

Tam adı *el-İzâh fi'l-Kırâ'ât*'tir. Mukaddimede, Kur'an talebelerinin ve hocalarının ihtiyaç duyduğu konuları ele alan bir kitap yazması için kendisine yapılan başvuruları dikkate alarak eserini telif ettiğini belirten müellif çalışmasını elli üç bölüm (bab) halinde düzenlemiş, bölümlerin sonuna kıraat ilmini tahsil etmek isteyenlerin mutlaka öğrenmeleri gereken bilgiler eklediğini söylemiştir. İbnü'l-Cezerî *el-İzâh*'ı on kıraat hakkında yapılmış bir çalışma olarak zikreder, ancak bu yan-

lış bilgidен onun eseri görmediği anlaşılmaktadır.

el-İzâh'ın ilk yirmi dört bölümünde fe-zâilü'l-Kur'an, el-ahrufü's-seb'a, Kur'an'ın nüzûlü ve cem'i, mushaflar arasındaki ihtilâflar, Mekki ve Medenî sûreler, âyet, kelime ve sûre sayısı, cüz, Hz. Peygamber ve ashabının okuyuşları gibi konular ele alınmış, geriye kalan bölümlerde ise harflerin cinsleri ve sıfatları, meşhur kâriplerin okuyuşlarını bugüne ulaştıran senedler, kâriplerin biyografileri, tecvid ve usûl-i kırâate dair meseleler incelenmiştir. Kitabın sonunda, Kur'an-ı Kerim'deki sıraya göre sûreler ele alınarak kurrâ arasındaki okuyuş farklılıklarına işaret edilmiştir.

Eserin telifinde semâ, arz, icâzet ve yazılı kaynaklardan faydalanma metotları kullanılmış, semâ metoduna genelde "ahberenâ", nâdiren de "ahbereni" ifadesiyle ve daha çok 1, 2, 3, 4, 5, 9 ve 10. bablarda başvurulmuştur. Kurrâ-i aşereden Hafef b. Hişam yerine İbn Muhaysin'in tercih edilmesiyle oluşturulan on imamın okuyuşlarını müellife kadar getiren sened ve tariklerin ele alındığı 32. babda arz ve semâ yolu birlikte kullanılmış, müellif kıraat senedlerini zikrederken söze "ahberenâ" veya "kara'tü alâ" ifadeleriyle başlamış, babın sonunda, "Bunlar tilâvet olarak okuduğum, söz ve semâ yoluyla aldığım kıraatlerin senedleridir" şeklinde bir açıklamaya yer vermiştir. 3, 9, 16 ve 32. bablarda ise icâzet metodundan istifade edildiği görülmektedir. Enderâbî kendisinden önceki bazı müelliflerin eserlerinden de faydalanmıştır. Müellif adı zikredilerek yapılan bu tür nakillerden onun Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın *Fezâ'ilü'l-Kur'an*, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü müşkilil-Kur'an*, İbn Cerîr et-Taberî'nin *Câmi'u'l-beyân*, İbn Ebû Dâvûd'un *Kitâbü'l-Meşâhif*, İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî'nin *İzâhu'l-vaqf ve'l-ibtidâ* ve *Kitâbü'l-Ezdâd* adlı eserlerinden yararlandığı anlaşılmaktadır.

el-İzâh, kendi alanında telif edilmiş ilk kaynaklardan olması açısından önemli bir yere sahiptir. Buna rağmen daha sonra aynı sahada eser veren Alemüddin es-Selhâvî'nin *Cemâlü'l-kurrâ* ve *kemâlü'l-ikrâ*'da, Zerkeşî'nin *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*'da, Ebû Şâme'nin *el-Mürşidü'l-veciz*'de, Süyûtî'nin *el-İtkân*'da bu çalışmadan söz etmemeleri eserin yayılma imkânı bulamadığını göstermektedir. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, *el-İzâh*'ın bazı bölüm başlıklarıyla *el-Burhân* ve *el-*

İtkân'ın aynı konulardaki bölüm başlıkları arasında görülen kısmî benzerliklerden hareketle eserin bu müellifler üzerindeki etkisinden söz ediyorsa da (*MMMA*, XXIX [1405/1985], s. 251-252) Zerkeşî ve Süyûtî'nin, eserlerine başvurdukları diğer müellifleri açıkça belirtirken *el-İzâh*'tan faydalandıkları halde onu hiç anmamaları mâkul görünmemektedir.

Rivayete dayanan önemli görüşler ihtiva etmesi ve meşhur kaynaklarda bulunmayan bazı nakillere yer vermesi (meselâ bk. el-ahrufü's-seb'a ile ilgili olarak vr. 13^b, 14^b) *el-İzâh*'ın değerini ortaya koyan hususlardır. "Mesânî", "mufassal" ve "es-seb'u't-tivâl"le ilgili olarak verilen bilgileri de aynı genişlikte bir başka kaynakta bulmak güçtür (bk. vr. 38^a, 39^b).

el-İzâh'ın bilinen tek nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (*AY*, nr. 1350). Eserin 1. babı *Fezâ'ilü'l-Kur'an* ve *ehlihî* ve *ahlâkühüm*, 32. babı *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfin birrivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrin* adıyla Ahmed Nusayyif el-Cenâbî tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Enderâbî, *el-İzâh fi'l-kırâ'ât*, İÜ Ktp., *AY*, nr. 1350; a.mlf., *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfin birrivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrin* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1405/1985, neşreden giriş, s. 13-35; a.mlf., *Fezâ'ilü'l-Kur'an ve ehlihî ve ahlâkühüm* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, *MMİr*, XXXVIII [1408/1987] içinde), neşreden giriş, s. 190-206; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 93; Ahmed Nusayyif el-Cenâbî, "el-İzâh fi'l-kırâ'ât li'l-Enderâbî", *MMMA* (Küveyt), XXIX (1405/1985), s. 219-252.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İZÂHU'L-MEKNÛN

(إيضاح المكنون)

Bağdatlı İsmâil Paşa'nın
(ö. 1920)

Keşfü'z-zunûn'a zeyil olarak
kaleme aldığı bibliyografik eseri
(bk. BAĞDATLI İSMÂİL PAŞA).

İZBUDAK, Veled Çelebi

(1869-1953)

Dil âlimi,
son dönem Mevlevî şeyhlerinden.

Konya'da doğdu. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyundan bir aileye mensuptur. İlk öğrenimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Rüşdiyye'ye kaydolduysa da iki yıl sonra ayrılarak Sultan Veled Medresesi'ne girdi. Rüşdiyyede başlayan şiir ve ede-

biyata karşı ilgisi Abdurrahman Sıdkı adlı müderrisin etkisiyle daha da arttı. Buharalı Hacı Kasım Efendi'den Farsça, müftü Hacı Hüseyin Efendi'den Arapça okudu. Bu arada önce mesnevîhan Hacı Eyüp Efendi'nin, ardından Sıdkı Dede'nin mesnevi derslerini takip etti. Altı yıllık medrese tahsilinden sonra 1885'te Vilâyet Mektûbî Kalemî'nde mülâzım olarak çalışmaya başladı. Ertesi yıl vilâyet gazetesinin başmuharrirliğine tayin edildi. Ayrıca Mekteb-i Rüşdiyye'de rîk'a muallimi, Tahkîk-ı İhtiyâc Komisyonu'nda başkâtip olarak görevlendirildi. Bir süre sonra görevinden istifa ederek 1888'de İstanbul'a giden Veled Çelebi, Bahâriye Mevlevîhânesi'ne yerleşti. Burada kaldığı iki yıl içinde İstanbul'daki Mevlevî meşâyihinin yanı sıra Osman Şems Efendi, Şeyh Vasfi Efendi gibi dönemin önemli şeyhleri ve Manastırlı İsmâil Hakkı, Ahmed Midhat Efendi, Muallim Nâci, Necip Âsım (Yazık-sız) gibi aydınları ile tanıştı. Hüseyin Fahreddin Dede'nin Dahiliye Nâzırı Münif Paşa'ya ricası üzerine Matbûât-ı Dâhiliyye Kalemî'nde kendisine bir memuriyet verildi (1890). Ayrıca Kaptanpaşa Mekteb-i Rüşdiyyesi Farsça hocalığına tayin edildi. Ardından Arabî ve Fârisî muharrerât memuru unvanıyla *Anter* gazetesini teftişle görevlendirildi. Bu yıllarda *Tercümân-ı Hakikat*, *İkdam* gibi gazetelerde, *Mekteb*, *Hazîne-i Fünûn*, *Resimli Gazete* gibi mecmualarda makaleler ve Bahâî mahlasıyla şiirler yazan Veled Çelebi, 1895'te *Mekteb* mecmuasında yayımladığı "Bedâiyü'l-efkâr" başlıklı tefrikada Ziyâ Paşa'dan iktibas ettiği bir şiirde geçen "mübtedâ-yı hutbe-i fazl ü reşâd" ifadesinden dolayı takibata uğradıysa da görevine devam etti. 1898'de kendisine dördüncü dereceden Osmanlı, 1902'de Matbûât-ı Dâhiliyye mümeyyiz-i sâlis nişanı ve Matbûât müfettişliği unvanı, ertesi yıl da Matbûât-ı Dâhiliyye mümeyyiz-i evvelliği tevcih edildi.

Veled
Çelebi
İzbudak

II. Meşrutiyet'ten önce İttihat ve Terakî Cemiyeti'ne giren Veled Çelebi, Meşrutiyet ilân edilince resmî görevlerinden istifa ederek kalemiyle geçinmeye çalıştı. Ayrıca Abdullah Efendi'ye vekâleten Galata Mevlevîhânesi'nde şeyhlik görevini yürüttü. II. Meşrutiyet'ten sonra sadece kültür faaliyetlerinde bulunacak Türk Derneği adlı bir cemiyetin kuruluşuna öncülük etti. Kurucuları arasında Ahmed Midhat Efendi, Emrullah Efendi, Necip Âsım, Bursalı Mehmed Tâhir, Yusuf Akçura, Müverrih Ârif Bey, Rıza Tevfik gibi kişilerin de bulunduğu bu dernek yedi sayı yayımlanabilen *Türk Derneği* adıyla bir dergi çıkardı. Dârülfünun ve Galatasaray Sultânisi'nde Farsça hocalığı yapan Veled Çelebi 1910'da Sultan Reşad tarafından çeçelilik makamına tayin edildi. I. Dünya Savaşı sırasında hükümetin emriyle gönüllü Mevlevî dervişlerinden oluşturduğu Mücâhidîn-i Mevleviyye alaylarının kumandanı olarak Kanal Harekâtı'nda Şam'a gitti (1915). Bölgede kaldığı üç yıl içinde Bedreddin Efendi adlı bir âlimin Buhârî ve Müslim derslerine devam etti; bu âlimden ve Mekke'ye giderek Şeyh Kettânî'den icâzetrnâme aldı.

Sultan Reşad'ın ölümü ve İttihat ve Terakî hükümetinin iktidardan ayrılması üzerine Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin teklifi ve Vahdeddin'in iradesiyle 1919'da çeçelilik makamından azledildi. Bir süre sonra Şûrâ-yı Devlet âzâlığına tayin edildi. Millî Mücadele başlayınca gizlice Antalya'ya, oradan Ankara'ya gitti. Ankara Lisesi'nde Farsça hocalığı yaptı. Marif Vekâleti tarafından kurulan Telif ve Tercüme Heyeti'ne Ziya Gökalp ile birlikte üye seçildi. 1923-1939 yılları arasında Kastamonu, 1939-1943 yıllarında Yozgat milletvekili olan Veled Çelebi hayatının sonuna kadar Türk Dil Kurumu'nda ilmi çalışmalarını sürdürdü. 4 Mayıs 1953'te Ankara'da öldü ve Asrî Mezarlığa defnedildi.

Veled Çelebi'nin çeçelilik makamına getirilmesi, soyunun Mevlânâ'ya anne tarafından ulaştığı ileri sürülerek tenkit edilmiştir. Öte yandan bu makama tayininde siyasî kişiliğinin etkili olduğu bilinmektedir. Bu görevi yürütürken Mücâhidîn-i Mevleviyye alayı oluşturarak Suriye cephesinde Cemal Paşa kumandasındaki IV. Ordu'ya katılması da siyasî kişiliğiyle ilgili olup Mevlevî tarikatı geleneğine aykırı bulunan bu hareketi de eleştirilmiştir. Tekkelerin kapatılması üzerine de, "Hak ehli olunca içimizden mefkûd / Câhiller edinince arş-ı irşâda suûd / Beyhûde fiğân et-

meyelim lâyıktr / Dergâhlarımız boş idi oldu mesdûd" rubâisini söylemiştir. Abdülbaki Gölpinarlı, onun 1925 yılında ikinci defa çeçelilik makamına tayin edildiğini ve Konya Mevlevî Dergâhı'nın son şeyhi olduğunu söyler.

Türkçülük davasını ilk başlatanlardan biri olmakla iftihar eden Veled Çelebi, çalışmalarını Türk dili üzerinde yoğunlaştırmış, Türkçe'nin çeşitli lehçelerini öğrenmiştir. Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal'in, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Âlîsi'ne yazdığı 26 Nisan 1338 (1922) tarihli yazıda Veled Çelebi ile Sâmih Rifat'ın Türkçe bir lugat hazırlamakta olduklarını, bu çalışma için ihtiyaç duydukları kitapları Avrupa'dan getirtmek için gereken parayı kendisinin temin edeceğini söylemesi ona sağlanan resmî desteği göstermektedir.

Eserleri. 1. *Türk Dili*. Müellifin Ahmed Midhat Efendi ve Necip Âsım'ın teşvikiyle değişik dillerden yazma ve basma sözlükleri ile diğer eserleri tarayarak kırk yıl içinde meydana getirdiğini söylediği eser on iki ciltlik bir sözlük çalışmasıdır. 1926-1930 yıllarında son şeklini alan eser Türk Dil Kurumu Kütüphanesi yazmalar bölümünde bulunmaktadır (nr. B/27-1). 2. *Letâif-i Hoca Nasreddin* (İstanbul 1325-1327). Veled Çelebi'nin, daha önce basılan Nasreddin Hoca kitaplarındaki (İstanbul 1837, 1850, 1869) fıkralara henüz yazıya geçmemiş başka fıkraları ekleyerek meydana getirdiği eser 388 fıkra ihtiva etmekte olup Rusça, Ermenice, İngilizce ve Yunanca'ya tercüme edilmiştir. 3. *Türk Diline Medhal* (İstanbul 1339). Yukarıdaki esere giriş olarak kaleme alınmıştır. 4. *Divân-ı Türkî-i Sultan Veled* (İstanbul 1341). Veled Çelebi'nin, daha önce *Tercümân-ı Hakikat* ve *Servet-i Fünûn* mecmualarının Girit muhacirleri yararına ortaklaşa çıkardıkları özel sayıda ve *Türk Derneği* mecmuasında (nr. 1, İstanbul 1327) yayımladığı iki makale ile Konya Müzesi Kütüphanesi'ndeki eserlerden derlediği Sultan Veled'e ait Türkçe şiirlerden meydana gelmektedir. 5. *Atalar Sözü* (İstanbul 1936). Süleymaniye Kütüphanesi'nde mevcut (Fâtih, nr. 3443) *Teshîl* adlı Türkçe tıp kitabının sonunda yer alan 696 atasözünü ve bunlarla ilgili bir sözlük ihtiva eder. 6. *el-İdrâk Hâşiyesi* (İstanbul 1936; Ankara 1989 [2. bs.]). Kilisli Muallim Rifat, Ebû Hayyân'ın *el-İdrâk li-lisâni'l-Etrâk* adlı eserinin Beyazıt Devlet Kütüphanesi Veliyyüddin Efendi bölümündeki bir nüshasına ilâve edilmiş 1359 Türkçe kelimeyi istinsah

ederek Veled Çelebi'ye vermiş, Veled Çelebi de bunların karşılıklarını bularak bir sözlük haline getirmiştir. 7. *Mesnevî Tercümesi* (I-VI, İstanbul 1942-1946). *Mesnevî*'nin ilk mensur Türkçe çevirisidir. Abdülbaki Gölpınarlı çeşitli şerh ve tercümelemlerle karşılaştırarak esere son şeklini vermiş ve her cildin sonuna açıklayıcı notlar ilâve etmiştir. Eserin daha sonra birçok baskısı yapılmıştır. 8. *Hatıralarım* (İstanbul 1946).

Veled Çelebi'nin diğer eserleri de şunlardır: *Leylâ ile Mecnun* (İstanbul 1311), *Muvâzene* (İstanbul 1311), *Birbirimizi Kırmayalım* (İstanbul 1311), *Arapça Gramer* (İstanbul 1324), *Lisân-ı Fârisî* (İstanbul 1327), *Dârülfünun Dersleri* (İstanbul 1328), *Vasiyetnâme-i Şerîfe Şerhi*, *Hayrû'l-keâm* (İstanbul 1330), *Ferhengnâme-i Sa'dî Tercümesi* (İstanbul 1340), *Kur'ân-ı Kerîm Elifbâsı* (Ahmed Edip ile birlikte; İstanbul 1341), *Oğuz Ata-Orhun Abideleri* (baskı yeri yok, 1937).

BİBLİYOGRAFYA :

Veled Çelebi İzbudak, *Hatıralarım* (Canlı Tarihler, IV içinde, nşr. Türkiye Yayınevi), İstanbul 1946; Ahmed Remzi Dede, *Tarihçe-i Aktâb*, Dimaşk 1331, s. 5; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 219-223; Hakkı Tank Us, *Elli Yıl*, İstanbul 1943, s. 17; Abdülbaki Gölpınarlı, *Meulânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1953, s. 153, 177, 180; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1977-1982; Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal*, İstanbul 1965, III, 487; Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1979, II, 1079-1080; İsmet Kayaoğlu, "Çağdaş Mevlevî Bilgin ve Edip Veled Çelebi İzbudak", 6. *Millî Mevlâna Kongresi: Tebliğler*, Konya 1993, s. 51-60; Nevin Korucuoğlu, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1994; Mustafa Duman, "Veled Çelebi'nin Letâif-i Hoca Nasreddin Adlı Eseri", *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, İstanbul 1996, s. 123-133; Metin Akar, *Veled Çelebi İzbudak*, Ankara 1999; Feridun Nafiz Uzluk, "Veled Çelebi", *Selâmet*, 1/2, İstanbul 1962, s. 12-14; Rıza Akdemir, "Veled Çelebi İzbudak ve Büyük Eseri 'Türk Dili' Sözlüğü", *MK*, sy. 84 (1991), s. 19-21; "İzbudak, Veled Çelebi", *TA*, XX, 463-464; Necat Birinci, "İzbudak Veled", *TDEA*, V, 41.

MUSTAFA KARA

İZDİN

Orta Yunanistan'da
bugünkü adı Lamia olan şehir.

Selânik-Atina demiryolu üzerinde olup Lamia körfezine dökülen Spercheios (Ak-su) nehrinin geçtiği ovanın kuzey kısmında kurulmuştur. Osmanlılar zamanında (1424-1832) Eğriboz sancağına bağlı bir kazanın merkeziydi. Bu dönemde İslâmî

karakterin ağırlıklı olduğu şehirde XIX. yüzyılın başına kadar müslüman nüfus çoğunluğu oluşturuyordu.

Antik bir Grek yerleşim merkezi olan İzdin'deki Akropolis surlarının tarihi milâttan önce VI. yüzyıla kadar iner. Şehir önce Roma, arkasından Bizans hâkimiyeti altına girdikten sonra 431'de piskoposluk merkezi oldu. V. yüzyılın sonlarındaki Slav istilâları döneminde bölgenin tahrip olduğu ve nüfusunun dağıldığı sanılmaktadır. Eski surların bazı kısımları IX. yüzyılda Bizanslılar bölgeye hâkim olunca tekrar onarılmıştır. 879-880'den itibaren şehir kaynaklarda muhtemelen bölgenin ziraat verimliliğinden dolayı Zitouni (Slavca zito = tahıl) adıyla geçer; bu sebeple Osmanlı döneminde Zeytûn adı da verilmiştir. 1204'ten sonra Bizans İmparatorluğu'nun parçalanmasının ardından Zitouni Boudonitsa (Modoniç) markizliğinin bir parçası olmuştur.

1318'den 1388'e kadar Atina Katalan Dukalığı'na ait olan şehir, I. Bayezid zamanında Phokis Piskoposluğu'nun da yardımıyla Osmanlılar tarafından alındı. Ancak Emîr Süleyman'la Bizans imparatoru arasında 805'te (1403) yapılan antlaşma ile Zitouni Bizans'a bırakıldı. Osmanlılar 826'da (1423) şehri ele geçirmek için epeyce uğraştılar. Nihayet Bizans imparatoru ile II. Murad arasında Rebûlevvel 827'de (Şubat 1424) varılan antlaşma ile kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine girdi. Osmanlı fethinden itibaren İzdin olarak anılmaya başlanan şehir, bu tarihte Katalanlar tarafından tekrar inşa edilen bir kale ve bunun alt taraflarında küçük bir yerleşme yerinden ibaret olmalıdır. Küçük bir sivil müslüman grupta yirmiyirmi beş kişiden oluşan bir askerî birlik İzdin'e yerleşti. Osmanlı döneminin ilk yüzyıllarında şehrin nüfusunun üçte birini meydana getiren bu grup hıristiyan yerleşim alanından ayrı bir mahalle oluşturmuştur.

1444'teki Varna Seferi sırasında Mora Despotu Konstantin Paleologos idaresindeki Bizans birlikleri İzdin'e kadar geldilerse de şehri alamadılar. Muhtemelen bu olaydan sonra yeni bir Türk sivil grubu buraya gelerek İzdin'in güneyine yerleşti ve burada Çeltikçi, Karamustafalı, Köpekli ve Deli Hacı köylerini kurdu. Bunlardan ilk üçü yüzyıllar boyu varlığını korudu.

İzdin'le ilgili ilk sağlam bilgiler 871 (1466-67) tarihli Osmanlı tahririnde yer almaktadır (BA, MAD, nr. 66, s. 61). Buna göre İzdin'de 119 müslüman, 390 hıris-

tiyan hâne bulunmaktadır. Bu rakam yaklaşık 2200-2300 nüfusa tekabül eder ki o zaman için önemli bir sayıdır. Bütün Yunanistan'da olduğu gibi bölgede de Osmanlı hâkimiyetinin ilk 150 yılında nüfusun normalin üstünde arttığı görülür. Ancak İzdin'in gelişmesi yavaş olmuştur. Muhtemelen bunun sebebi İzdin'in bulunduğu ovanın sırtma ve diğer salgın hastalıklar için uygun bir zemin özelliği taşımasıdır. XVII. yüzyılın ortalarında İzdin ve etrafındaki dört köy, gelirleri İstanbul'daki Yenicami için kullanılmak üzere Vâlide Hatice Turhan Sultan Vakfı'nın mülkü oldu. Vakıf mallarıyla ilgili yeni tahrirler bölgenin az bilinen XVII. yüzyıl tarihi hakkındaki verileri sunmaktadır. Osmanlı tahrirleriyle seyyah François Pouqueville'in 1815 yılına ait bilgileri göz önüne alındığında 1466'dan itibaren İzdin'de istikrarlı bir nüfus yapısının bulunduğu söylenebilir.

Yıl	Müslüman hâne	Hıristiyan hâne	Toplam hâne	Yaklaşık nüfus
1466	119	390	509	2200-2300
1506	105	426	531	2300-2400
1521	126	459	585	2600-2700
1540	177	565	742	3300-3400
1570	184	555	739	3300-3400
1665	164	538	702	3100-3200
1673	185	490	675	3000-3100
1815	1060	750	1810	8400-8500

Eğriboz ve Tırhala sancaklarının tahrir defterlerindeki vakıf bölümleri İzdin'deki İslâmî hayatın yavaş yavaş nasıl geliştiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca şehirdeki hemen bütün Osmanlı mimari eserleri, zaman içinde ilk Osmanlı fetihlerine katılan Gazi Evrenos ve Turhan Bey ailelerinin fertleri tarafından inşa ettirilmiştir. 1506'ya kadar İzdin'de yaşayan sivil müslüman grup, Turhanoğlu Ömer Bey İmareti ve Fâtiht Sultan Mehmed vakfına ait Câmî-i Atik etrafında yerleşmişti. 1521'de bunların yanında Hoca Kasım Mescidi ve Evrenosoğlu Ömer Bey Mescidi mahalleleri ortaya çıktı. 1570 tahrirlerine göre kasabada Evrenosoğlu ailesinden Ömer Bey'in oğulları Mustafa Çelebi ve Mehmed Bey'in yaptırdığı iki mescidle bunların oğulları Alâeddin'in inşa ettirdiği bir medrese ve Ömer Çelebi'ye ait bir kervansaray mevcuttu. Turhanoğlu Ömer Bey'in vakfı ise su yolları ve çeşmeler yaptırmıştır. İzdin'i 1667'de gören Evliya Çelebi, içinde mihrap bulunan dokuz mescidden dördünün cuma namazı kılınabilecek nitelikte olduğunu yazar. Bunlardan